

Pedagoog Langeveld schreef wijze woorden over godsdienstige opvoeding

Onmogelijke opgave, dure plicht

Hoe meer criminaliteit onder jongeren, geweld op straat en geweld op school, hoe luider de roep om normen en waarden. Behalve ouders zouden ook onderwijsgeschiedenis een 'pedagogische verantwoordelijkheid' hebben als het gaat om godsdienstige en morele opvoeding. Dat is geen eenvoudige opgave. De legerpedagoog wijlen prof. dr M.J. Langeveld schreef in 1976 een artikel over geloofsoverdracht waarin hij ook voor nu nog waardevolle inzichten aanreikt. "De persoon van de leerkracht is belangrijker dan de gevolgdidactische methode."

Onder de titel 'Geloof als een verloren perspectief?' (Pedagogisch tijdschrift/Forum voor opvoedkunde, jaargang 1, nummer 4, blz. 181-196) schrijft Langeveld: "Ik ben geen theoloog. Ik schrijf ook niet als 'iets' van dien aard. Als pedagoog meen ik, dat kennis van een zekere zaak geheel onvoldoende is voor de overdracht van die zaak. Men kan anders wellicht aan de knapste niet-christelijke filosoof het 't best toevertrouwen, het christelijke godsdienstonderwijs te geven. Bovendien meen ik, dat de gelovige christen daarom nog niet de beste godsdienstleraar is. Maar ik geloof wel, dat het christendom onoverdraagbaar is, wanneer het niet ervaren en ontmoet kan worden."

Zijn visie op geloofsoverdracht en godsdienstonderwijs houdt verband met zijn fenomenologische pedagogiek, waarin de beschrijving van de alledaagse opvoedingswerkelijkheid (de 'leefwereld') een belangrijke plaats inneemt. De opvoeder/onderwijsgeschiedenis kan niet volstaan met het kind alleen maar iets te leren (kennis, vaardigheden, 'goede manieren' etcetera), maar hij 'ontmoet' het kind van persoon tot persoon in de pedagogische relatie. In die ontmoeting speelt zich misschien wel het meest wezenlijke deel van de opvoeding af.

Toen Langeveld dit artikel in 1976 schreef, was hij reeds enige jaren met emeritaat. Inmiddels leven we in een andere tijd. Het christelijk geloof is nog wat verder naar de achtergrond geschoven. Criminaliteit onder jongeren is sterk toegenomen. Geweld op straat en zelfs geweld op school zijn aan de orde van de dag. De algemene normvervaling was voor onderwijsminister Ritzen begin jaren negentig aanleiding om scholen te herinneren aan hun 'pedagogische verantwoordelijkheid'. Behalve de ouders zouden volgens hem ook de onderwijsgeschiedenis een taak hebben bij het aanleren van waarden en normen. In de onderwijspraktijk en in de pedagogische weten-

schap ontkende deze opvatting onmiddellijk heftige discussies over de vraag of het onderwijs hiermee niet werd 'overvraagd'. Toch is de 'morele vorming' een blijvend punt op de agenda geworden.

Confrontaties

Het christendom waarover we spreken, was anno 1976 en - in de visie van Langeveld - in elke andere cultuurperiode "nooit een gewonnen zaak". Want: "Wie heeft zich ooit een christelijke school, een christelijke universiteit of wat dan ook durven noemen? Geen christen dan één die bedoelde te zeggen: probeer het toch, laten we het toch proberen te zijn. (...) Het antwoord dat men te zijn heeft en dat in geen weten ooit ten 'volle ingaat', brengt ons in het leven met de mensen, in het leven met de kinderen. Niets is groter huichelarij dan het gearriveerde christendom, de godsdienst van de gesloten deur."

Terugkijkend op zijn eigen jeugd, zegt Langeveld: "De grootste godsdienstleraar die ik gekend heb, was dr J.A. Vor der Hake. Destijds rector van het Baarns Lyceum. Hij gebruikte de beroerste schoolboekjes over bijbelse geschiedenis die er bestonden. Maar - wat waren zijn lessen? Het waren zijn volstrekt rechtstreekse confrontaties van zichzelf en van zijn leerlingen met een stuk realiteit in een tekst uit de bijbel die ze al lezend in die snertboekjes direct of indirect tegen het lijf liepen. Hij bood zijn leerlingen de gastvrijheid aan van zijn eigen geloof en legde uit wat hij er beleefde en zag, was eerlijk en open waar hij zijn weg niet zag, ging op de gedachten van anderen in en ontmoette hen onbekrompen en als persoon."

In wijsgerig-pedagogisch opzicht beklemtoont Langeveld dat de mens niet alleen een redelijk wezen kan zijn, maar evenzeer een wezen dat vanuit gevoelsmatige gevoormdheid moreel, cultureel, sociaal en sociaal zijn leven te leven heeft. 'Religie' appelleert aan meer

dan alleen maar redelijke vermoedens. In religieus verband is kinderen alleen iets aan te bieden in een wereld waar religie onmiddellijk meeleefbaar is. Van de opvoeder wordt 'natuurlijkheid' verlangd. Hierin wordt het verschil met 'wetenschap' zichtbaar. "Want 'natuurlijkheid' veronderstelt een zelf verwerkt hebben en een eigen vorm gevonden hebben. Dat moet je in de wetenschap juist niet. Daar moet je theorie en systeem volgen en zorgvuldig con-form overbrengen, intellectueel leerbaar maken en in de leerling intellectueel opbouwen. Niet: ieder heeft zijn eigen 'natuurkunde' maar wel: ieder heeft zijn eigen 'geloof'."

Ingewikkeld

Iets van deze 'natuurlijkheid' en 'openheid' in de onderwijsleersituatie treffen we eveneens aan bij Lea Dasberg, wanneer ze uitlegt wat morele vorming op de middelbare school kan zijn. In haar beroemd geworden 'Trouw-lezing' ('Meelopers en dwarsliggers', 5 maart 1993) spreekt ze over "een pedagogisch zwaar uur". Zij het, in dit verband, met meer nadruk op de rationele discussie en minder nadruk op de gevoelsmatige aspecten: "Morele opvoeding is niet leerlingen vertellen wat goed en kwaad is, gesteld al dat we dat zelf altijd zo precies zouden weten. Morele opvoeding is ze bekend maken met het probleem der moraliteit, zonder te proberen daar kant en klare oplossingen bij

te leveren. Die zouden ze zelf, al discussiërend, moeten proberen op te sporen."

En daarbij is Dasberg niet bang voor 'indoctrinatie': "Als de leerkracht zich opstelt als iemand die het zelf ook behoorlijk ingewikkeld vindt en met ze mee discussieert als *primus inter pares* en eerlijk durft te tonen dat hij ook onder de indruk kan komen van hun argumenten, dan is de leerling niet zijn prooi maar zijn partner."

Bij de godsdienstige vorming is de rationele discussie volgens Langeveld niet toereikend. "Want 'geloof' is in wezen een overschrijding van het rationeel-bewijsbaar 'weten'. Aangezien 'godsdienstonderwijs' tot een 'persoonlijke confrontatie' wordt, is de persoon van de leerkracht belangrijker dan de gevolgdidactische methode. Daarom is de 'christelijke antropologie' (filosofie van de mens) ook geen verzameling dogma's, maar "een beeld van het mens-zijn, dat in de bronnen waaruit het christendom geput heeft ook nu weer, voor de mensen van deze tijd, verstaanbare beelden en aanwijzingen vindt. Van daaruit zal een opvoeding en een pedagogiek moeten zoeken naar haar realiteit, naar haar doelstellingen, haar toelaatbare middelen, haar wegen en haar beoordeling van zichzelf. De directe weg van een theologie naar de opvoedingssituatie is altijd onjuist geweest. Hoe echter die antropologie het christendom verstaan zal, is óók altijd

verschillend geweest."

Langeveld concludeert dat religieuze vorming op school om genoemde redenen een zeer moeilijke opgave, ja zelfs "vrijwel onmogelijk" is. Voorts dat die vorming hoge eisen stelt aan de onderwijsgeschiedenis en dat er voortdurend een zekere aanpassing nodig is aan de tijd waarin we leven.

Vanuit de geschiedenis van de pedagogiek had Langeveld een beroep kunnen doen op de noodzaak van cultuuroverdracht. In de traditie van de geesteswetenschappelijke pedagogiek (die voortbouwt op het gedachtegoed van een aantal grote denkers uit de 19de eeuw in Duitsland, waaronder Schleiermacher en Dilthey, en waarin ook Langeveld staat) is vanouds grote nadruk gelegd op de cultuuroverdracht tussen de oudere en de jongere generatie. Als 'element' in de cultuur zou 'religie' in aanmerking komen om te worden 'overgedragen'.

Plicht

Toch kiest Langeveld voor een andere argumentatie. Uit een veelheid van motieven, waarvan het bijbelse motief er slechts één is - want zelfs op grond van het denken van Nietzsche en Freud blijkt de noodzaak dat je het de kinderen niet onthouden mag: "Het hoogste wat de mens kan helpen de weg en zijn eigen levens- en persoonsgehalte te vinden, komt uit deze wijsheid tot hem 'terug' uit eeuwen van zichzelf overschrijdende, superieure menselijkheid - zegt de een, - nee, zegt de ander, het komt niet tot hem terug: het komt tot hem en 'God' schenkt het hem, - nee, zegt de derde: het is zijn eigen vraag die tot hem terugkomt maar nu als absoluut gestelde eis aan hemzelf. In alle drie gevallen rijst de vraag, of de mens dit zijn kinderen en zijn medemens onthouden mag, of de mens het aan een jeugd van luttele jaren en aan één persoon van beperkte geestelijke middelen mag overlaten de vondsten van talloze eeuwen, nog eens zelf uit te vinden, respectievelijk: de openbaringen die de mens door God geschonken zijn, nogmaals geschonken te krijgen."

En Langeveld vervolgt: "Ik meen, dat daarop in alle drie gevallen het antwoord ontkennend moet zijn en dat dus de mens de plicht heeft, het onmogelijke op zich te nemen en zijn kinderen ook het wezenlijk de mens overschrijdende te bieden en te leren heeft."

Daan Thoomes

Dr D.Th. Thoomes is werkzaam bij de universiteitsbibliotheek te Utrecht en bij de Hogeschool Rotterdam.

